
JOAQUIM MARTÍ MESTRE

UN COL·LOQUI VALENCIÀ
DEL SEGLE XVII

---

1. ELS COL·LOQUIS, UN GÈNERE A REVALORAR

A la llum dels coneixements actuals pensem que no es pot dubtar de l'important paper que jugaren els col·loquis al País Valencià en els anomenats segles de la "Decadència", fonamentalment en el XVIII i XIX, però també – i el col·loqui que ací transcriurem n'és una mostra – en el XVII.

En efecte, des d'un punt de vista lingüístico-literari, els col·loquis facilitaren, al llarg d'aquests problemàtics segles en què el castellà acabà esdevenint la llengua literària de prestigi, la continuïtat en terres valencianes del català escrit i la familiarització d'aquest, i foren un instrument d'autoidentificació col·lectiva, una eina de resistència cultural al capdavant. Cal tenir en compte que aquesta tasca de resistència cultural fou compartida en el segle XVII amb els documents jurídic-administratius emanats dels organismes forals valencians, els quals també empraven habitualment la llengua del país;¹ però després de la castellanització administrativa que comportà el decret d'annexió del Regne de València a Castella (1707), els col·loquis quedaren pràcticament com els únics bastions que mantingueren la continuïtat escrita de la nostra llengua al País Valencià.

Ara bé, tot i que els col·loquis corrien aleshores manuscrits, i alguns d'ells impresos, l'escriptura no fou el mitjà més habitual pel qual eren donats a conèixer a les multituds, generalment analfabetes, que tant gaudien amb el seu enginy. Normalment eren transmesos per via oral per mitjà de recitadors solitaris, o bé, quan el text ho requeria, mitjançant representacions en les quals intervenien dues o més persones. Són, efectivament, diversos els col·loquis que evidencien, tant pel nombre de personatges com pel desenvolupament de la trama, que foren escrits per a una "representació teatral", alguns coneguts,² i d'altres sens dubte encara per exhumar.

(1) Veg. la meua tesi de llicenciatura "Ordinacions tocants a la custòdia i guarda de la Costa marítima del Regne de València" (1673). *Estudi lingüístic i edició filològica*, Universitat de València, 1989.

(2) Com els que cita R. BLASCO (1984:49-53), o com el *Col·loqui entre el tio Pelut, Sardineta y Polseres*, editat per nosaltres –i ara en premsa–, o com el que transcrivim.

D'aquesta manera els col·loquis contribuïren al manteniment d'una veta teatral, tan esquemàtica i marginal com es vulga, durant aquests difícils anys en què les representacions escèniques oficials eren fetes en castellà.³ Per tant permeteren que no s'interrumpés al País Valencià, bé que al marge dels escenaris,⁴ la tradició teatral en català entre l'edat mitjana i el moment de l'aparició del sàinet valencià, ja avançat el segle XIX, en el procés de formació del qual sens dubte van influir.⁵

Efectivament, si deixem de banda els col·loquis, les notícies referents a una activitat teatral en català, sobretot de caràcter profà, durant els segles XVI, XVII i XVIII són molt escasses i mancades de continuïtat. Durant aquests segles el teatre al nostre país estigué dominat pel castellà, la llengua oficial de la Monarquia Hispànica, i no sols al País Valencià sinó també al Principat.⁶

Pel que fa al teatre religiós, aquest va oferir una resistència major que el profà a la castellanització. Així, durant tot el s. XVI els populars *misteris* (entre els quals destaquen els celebrats al Corpus) mantingueren normalment el català. Tanmateix, a partir del s. XVII començaren a sucumbir davant la puixança de l'*auto sacramental* castellà.

El teatre profà encara va ser envaït per la llengua veïna més aviat. En el segle XVI s'escriviren tres obres bilingües, on el català i el castellà conviuen: *El Cortesano* de Lluís del Milà, *La Visita* de Ferrandis d'Herèdia i la *Seraphina* de Torres Naharro, però aquest ús del català, ni que fos en convivència amb el castellà, no va tenir continuïtat, i la major part de les obres que es representaren durant aquest segle, i durant els dos següents, a València ho foren en castellà. En aquest respecte, cal destacar el local de l'Olivera (1584-1750), i posteriorment (1761) la Botiga de la Balda, on les representacions corrien a càrrec de companyies itinerants castellanques, les quals també es desplaçaven a altres localitats del País Valencià, difonent, així, el castellà pertot arreu del País.⁷ A més, els autors dramàtics valencians (Rey de Artieda, Cristóbal de Virués, el canonge Tàrraga, Gaspar Aguilar, Guillem de Castro, Timoneda...) també escrivien llurs obres en la llengua de la monarquia.

Per tant, a banda dels col·loquis, les obres teatrals en català foren molt escasses i sense cap continuïtat. Així en el s. XVII només comptem amb dues peces atribuïdes al Pare Mulet (1624-1675): *Los amors de Melisendra* i *La infanta Tellina y el rey Matarot*, atribució que Joan Fuster considera discutible, ja que creu que més aviat devien ser del s. XVIII.⁸ Al s. XVIII hom parla d'algunes petites obres teatrals en català al País Valencià, algunes de les quals fins i tot són de dubtosa existència:

– L'anònim *Entremés de la sogra y la nora*.⁹

– La *Comèdia de Mateu Vicent Benet*, bandoler valencià, que Constantí Llobart¹⁰ atribueix a Carles Ros. En canvi, Joan Fuster¹¹ pensa que no devia ser de Carles Ros, i àdhuc en dubta de l'existència.

– Constantí Llobart¹² parla també d'un joguet còmic, avui perdut, en un acte i en vers, titulat *La fira d'Albayda*, del canonge Bertomeu Tormo (1718-1773).

– Joan Fuster i Manuel Sanchis Guarner esmenten tres comèdies de 1716 amb títol

(3) Així opinen també estudiosos com Joan FUSTER (1985:27-113), Ricard BLASCO (1984:49-53), SANCHIS GUARNER (1980:19) o Josep Lluís SIRERA (1981:27-28). Pel que fa al Principat, com diu Antoni COMAS (1985 VI:396), també hi hagué col·loquis, si bé no tants com al País Valencià, i sense tendir a la teatralitat d'aquests.

(4) Com és sabut, el lloc d'actuació dels col·loquiers no era l'escenari teatral pròpiament dit, sinó el carrer (un balcó, un entaulat...).

(5) Així opina, per exemple, Josep Lluís SIRERA (1981:29).

(6) Veg. Josep ROMEU (1962:22). Amb tot, sembla que al País Valencià el domini del castellà en aquest àmbit fou major que al Principat i a les Illes (veg. Joan FUSTER, 1976:94).

(7) Cal dir, però, que ja abans de la inauguració de l'Olivera aquestes companyies transhumants havien fet a València representacions teatrals –presumiblement en castellà– en altres locals. Així, per mitjà d'un document adduït per Marc Antoni d'Orellana se sap que ja en 1556 hi havia un "carrer de les Comèdies".

(8) Veg. Joan FUSTER (1985:93-94), el qual creu, a més, que les seues possibilitats de representació serien escasses. En canvi, SANCHIS GUARNER (1980:21-21) considera que els arguments de Fuster no resulten prou sòlids per a posar en dubte la paternitat del Pare Mulet sobre aquestes peces.

(9) Citat per José RIBELLES COMÍN (1943 III:288).

(10) Veg. Constantí LLOBART (1883:49).

(11) Veg. Joan FUSTER (1985:95-96).

(12) Veg. Constantí LLOBART (1983:170).

(13) Veg. Joan FUSTER (1983:94) i Manuel SANCHIS GUARNER (1980:21-22).

(14) Per exemple, el ja esmentat *Col·loqui nou entre el tio Pelut, Sardineta y Polseres*

(15) *Id.*, o el *Rahonament que tingueren dos llauradors de el poble de Vinalesa*, citat per Ricard BLASCO (1984:51).

(16) Citats per Ricard BLASCO (1984:80-90).

(17) *Coloqui nou entre el tio Pelut, Sardineta y Polseres*.

(18) *Raonament que féu lo jurat de Vinalesa al duch de Arcos, sent virrey de València*.

(19) En el cas del *Coloqui nou entre el tio Pelut, Sardineta y Polseres*.

(20) En el *Raonament que féu lo jurat de Vinalesa...*

(21) *Coloqui nou, curiós y entretingut, hon se referixen la explicació de les dances, mysteris, àguiles y altres coses exquisites tocants a la gran festa del Corpus que.s fa en València*, per Carles Ros, 1772; dins *Col·loquis i Raonaments*.

(22) Veg. *Col·loquis i Raonaments*.

(23) *Nova y gustosa notícia de lo que susoirà en les nits del centenar de la Verge dels Desamparats a tota senyoreta que bullga anar toba, en son sarandero posat i sa nova mantellina de mosolina, 1762*; dins *Col·loquis i Raonaments*.

(24) *Dels festechants*, dins *id.*

(25) *Romanç nou, molt graciós y entretingut, hon se referixen al peu de la lletra totes les cosetes que deuen previndre les senyoretas per a parir, la sujjecció que han de tindre al marit y altres circumstàncies que han de tindre les casades*, per Carles ROS, 1736; citat per José RIBELLES COMIN (1943 III: 486-488).

(26) Per exemple l'*Oració bur-*

català procedents dels arxius de l'Hospital de València: *El millor parell dels dotze, La força de la llei i Lo fill de Senta*, però ambdós autors dubten si aquests títols catalans respondrien també a un contingut en aquesta llengua o si obeirien més aviat a una equivocada transcripció de l'escrivent, familiaritzat amb el català.¹³

Però no acaba ací l'interés dels col·loquis al País Valencià. Una altra de les característiques importants per a la història de la cultura d'aquests textos és el caràcter noticier, pre-periodístic, que molts d'aquests manifesten. En efecte, hi ha col·loquis que refereixen, de vegades amb gran luxe de detalls,¹⁴ com una veritable crònica, determinats esdeveniments o episodis d'actualitat candent en el moment en què van ser escrits. D'aquesta manera, i gràcies a la gran difusió que assoliren a nivell popular, esdevenen un vertader precedent de la premsa al País Valencià. Això sí, sovint aquesta "vocació periodística" no és imparcial, sinó que respon als interessos d'alguns personatges poderosos que, conscients del gran impacte social dels col·loquis, els utilitzaven amb clares intencions propagandístiques,¹⁵ tot i que també n'hi ha d'esponanis, al marge del dictat de les autoritats, com ho són sovint els de Carles Ros.¹⁶

A més del que hem dit fins ara, tampoc no hem de negligir l'interés que representen els col·loquis des d'altres punts de vista. Des del punt de vista historiogràfic, ens proporcionen una visió coetània, i en ocasions molt detallada, de diversos episodis històrics que meresqueren aleshores el més viu interès dels nostres avantpassats (per exemple els avalots de 1801 al País Valencià com a conseqüència de l'ordre de formació de Milícies Provincials,¹⁷ els recels que despertaren entre el poble valencià els allotjaments de les tropes castelleses que es dirigien a Catalunya amb motiu de la Guerra dels Segadors,¹⁸ etc.). En els col·loquis s'esmenten, així mateix, personatges històrics reals, alguns d'ells de notable protagonisme polític en el moment; per exemple, l'intendent de València Jordi Palacios de Urdániz (1798-1801), Godoy, el rei Carles IV,¹⁹ el virrei de València duc d'Arcos (1642-1645),²⁰ etc. Per tot això, pensem que poden ser una font a tenir en compte pels historiadors.

Des d'un punt de vista antropològic i sociològic són també uns documents valuosos, ja que posen a l'abast de l'estudiós importants dades sobre costums, commemoracions i comportaments socials d'altres èpoques: sobre la festivitat del Corpus,²¹ sobre les festes celebrades a València amb motiu del tercer centenari de la canonització de Sant Vicent Ferrer l'any 1755,²² sobre la moda indumentària femenina,²³ sobre el ritual del festeig,²⁴ sobre el comportament que han de seguir les dones casades,²⁵ etc.

També n'hi ha que tenen un indubtable interès sociolingüístic, com són aquells que barregen el castellà i el català, bé d'una manera indiscriminada,²⁶ o depenent del personatge que parla.²⁷

I, evidentment, tots els col·loquis representen també una valuosa font per al dialectòleg i per a l'estudiós de la història de la llengua, que hi poden trobar informació important sobre fonètica, morfosintaxi, lèxic, modismes o onomàstica.

Així, doncs, podem concloure que lingüistes, historiadors, sociolingüistes, antro-

pòlegs, sociòlegs... i en general tots els estudiosos del nostre passat cultural, sense el qual no ens seria possible comprendre el present, poden trobar en aquests textos una font preciosa per a llurs investigacions.

lesca, que es pot trobar al ms. 6.563 de la Biblioteca Serrano Morales de València.

(27) Per exemple, el *Raonament que tingueren dos llauradors de el poble de Vinalesa*, o el *Raonament que féu lo jurat de Vinalesa...*

2. EL RAONAMENT QUE FÉU LO JURAT DE VINALESA AL DUCH DE ARCOS, SENT VIRREY DE VALÈNCIA. ANY 1643

2.1. *El manuscrit*

El *raonament* es conté al manuscrit núm. 6.563 de la Biblioteca Serrano Morales de València, el qual s'intitula *Jardín delicioso y ramillete escogido de las mejores poesías que han salido a la luz en nuestros tiempos*, i consta de 208 fulls numerats més 5 fulls inicials no numerats, el primer dels quals porta el títol del manuscrit, l'any d'enquadernació (1745) i el lloc (València). Els quatre fulls següents són una mena d'introducció en castellà. En la primera part d'aquesta curiosa introducció (fulls 2 i 3) un amic anònim del recopilador ("agricultor o jardinero") de les composicions del manuscrit ("las poéticas flores más selectas de estos tiempos") fa, en un estil molt recarregat, que inclou cites en llatí atribuïdes a Quintilià i Ovidi, un panegíric hiperbòlic del seu amic i de la seua tasca. En la segona part (fulls 4 i 5) el no menys anònim compilador de les obretes fa, adreçant-se al lector, una justificació de la seua feina, en un to un poc menys recargolat, però no menys culte (amb cites en llatí, una d'aquestes atribuïda a Sèneca), per acabar, d'una manera sobtada, amb un canvi de to bruscat ("Pero si estás en ello, haz lo que quieras, que a mí no se me da un pito de ti ni de tu calavera. Adiós."), que s'adiu molt més que les hiperbòliques observacions anteriors al contingut de les peces que s'hi compilen, cosa que fa pensar en el caràcter burlesc d'aquesta introducció, la qual, possiblement, cal atribuir a una única persona.

El manuscrit consta de 62 composicions, totes en vers, cinc de les quals són escrites íntegrament en català, dues barregen el castellà i el català, i dues més el castellà i el llatí. La resta (un total de 53) empenen només el castellà.

Cal dir que la qualitat literària de les peces no justifica, ni de lluny, les hiperbòliques paraules de la introducció, puix la gran majoria no van més enllà del mer entreteniment jocós i intrascendent, sense més pretensions literàries.

2.2. *Caracterització, argument i personatges*

Es tracta d'un text en vers d'autor anònim, cosa molt freqüent en els col·loquis, datat l'any 1643, amb una estructuració, com analitzarem més endavant, dotada de vocació teatral. Consta de 208 versos, 154 en català (els que corresponen a les paraules del jurat) i 54 en castellà (els del virrei i els criats). És curiós observar, des d'un punt de vista

sociolingüístic i d'història de la llengua, que tant el virrei com els seus criats parlen en castellà, cosa gens s'estranyar en un virrei d'origen foraster que, com mostra el col·loqui, devia envoltar-se de criats d'igual procedència forana.²⁸

En el col·loqui apareixen quatre personatges (dos criats: Don Enrique i Don Claudio; el jurat de Vinalesa, el nom del qual no es declara, i el virrei de València, duc d'Arcos). L'argument és prou simple: Arriba el jurat al palau del virrei a demanar-li, en nom del poble de Vinalesa, que remeie les despeses econòmiques que els causen les tropes allotjades en la localitat, ja que ells no poden sostindre-les. El virrei hi accedeix immediatament, amb gran generositat, comproment-se a pagar les despeses dels soldats i de llurs cavalls. Aleshores, el jurat, tot content, el convida al poble i l'ompli d'elogis. Es pot destacar també la fanfarroneria del jurat, tant pel que fa a la seua persona com al seu poble.

2.3. Teatralitat

La vocació de ser representat que té aquest text es pot observar en diferents elements que el caracteritzen:

– La intervenció de quatre personatges, la qual cosa fa que no puga ser recitat per un únic col·loquier, sinó que hi calga la presència d'almenys quatre intèrprets.

– Apareix una acotació escènica en castellà al principi del col·loqui, cosa gens habitual en aquesta mena de textos, que serveix per situar l'espai escènic en què comença a desenvolupar-se l'acció (un saló del palau virregnal), i els dos primers personatges que hi intervenen (els dos criats del virrei) i la manera com ho fan (parlant).

– La dinàmica del moviment escènic. A partir del vers 39 es produeix un canvi d'escenari: es passa a l'habitació del virrei. Primer hi entren els criats per a anunciar al virrei, que sembla que hi era gitat (v. 41), l'arribada imprevista del jurat. A continuació hi entra el propi jurat, que havia romàs fora, quan el crida un dels criats (v. 48). A partir d'ara l'acció es desenvolupa en aquest nou escenari.

– La presència, mínima, d'alguns objectes en l'escena: un seient on seu el jurat (vv. 59, 63), un llit, o semblant, on jeia el virrei (v. 41).

Tot això ens permet parlar de l'interés que representa el *Raonament* com a text primerenc des del punt de vista de la teatralitat, ja que pensem que és cronològicament el primer col·loqui amb una certa vertebració teatral citat fins al moment com a tal. En efecte, Ricard Blasco parla de textos amb aquest caràcter dels segles XVIII i XIX, però no n'esmenta cap del s. XVII.²⁹

(28) No coneixem el lloc exacte on va nèixer el duc d'Arcos (Josefina MATEU IBARS, 1963; GERV), però sabem que va morir a Marchena, vila de la qual era senyor. Aquest fet, junt a les seues titulacions, ens el vinculen directament amb Andalusia: *Duch de Arcos* (segurament, Arcos de la Frontera), *Comte de Bailén*, *Capità general de la mar i costa de Gibraltar*, *Senyor de la vila de Marchena*.

(29) Veg. Ricard BLASCO (1984).

2.4. La història i la ideologia

Ja hem comentat adés que sovint els col·loquis eren instrumentalitzats pels poderosos per tal d'influir d'alguna manera en les classes populars, tan afeccionades a aquesta mena d'obres. El col·loqui que ara tenim a les mans és un exemple prou clar d'aquesta intenció ideològica. Segurament fou elaborat, com tot seguit comprovarem, per encàrrec del virrei, o d'alguna persona pròxima a ell.

Efectivament, una de les preocupacions més importants amb què hagué d'encararse Don Rodrigo Ponce de León, duc d'Arcos, durant el seu virregnat a València (1642-1645) fou la Guerra de Catalunya (1640-1659)³⁰ i el subsegüent pas continu i allotjament en terres valencianes de les tropes castellanques que anaven cap a Catalunya, les quals suposaven una feixuga càrrega per a les poblacions per on passaven, pel gran nombre de despeses que comportaven. En conseqüència, eren molt impopulars entre els valencians.

Un altre dels problemes a què hagué de fer front el duc fou el del bandolerisme, que conegué un gran auge al País Valencià entre 1635 i 1652.³¹

Ambdues realitats (el problema de l'allotjament de les tropes i el bandolerisme) són esmentades al *Raonament*; és més, una d'aquestes, la de l'allotjament, en constitueix, al nostre entendre, la idea motiu a partir de la qual aquest es va concebre. En efecte, el duc d'Arcos, molt intel·ligentment, coneixedor de les aversions que l'allotjament de les tropes de la guerra produïa entre els valencians, volgué llevar ferro a l'assumpte i donar la imatge d'estar disposat a sufragar les despeses d'aquestes sempre que hom li ho demanés. Així, en el *Raonament*, a les reclamacions del jurat de Vinalesa (vv. 68-89), el virrei respon *tot seguit* de manera summament generosa (vv. 90-95 i 181-186). El gran interès del virrei pels seus governats el duu també a alçar-se sense titubeigs del llit on reposava només anunciar-li que el jurat volia parlar amb ell. En definitiva es tracta de donar una imatge d'activitat i d'interès pels valencians.

Aquesta mateixa imatge es dóna respecte a la seua actuació contra els bandolers (vv. 116-119), que s'hi considera plenament positiva, cosa que, segons ens fan veure els historiadors, és totalment irreal.³²

Aquesta impressió positiva del virrei es complementa amb els nombrosos afalacs que el jurat, com a representant del poble valencià, li adreça (vv. 116-123, 186-190).

De fet, tota aquesta instrumentalització ideològica sembla que no fou vana, ja que, gràcies a la seua habilitat i tacte, el duc d'Arcos mantingué una bona relació amb el regne de València.³³

2.5. Mètrica

El text respon al patró mètric més típic dels col·loquis: el vers de ritme arromançat. Els versos catalans del *Raonament* són en general heptasil·labs; tot i que també hi ha alguns versos amb un nombre diferent de síl·labes. Quant als versos en castellà, són normalment octosil·labs, encara que també n'hi ha que no s'ajusten a aquesta mesura.

(30) El País Valencià durant el conflicte bèl·lic de Catalunya es mantingué sempre al costat de Felip IV, contra els catalans, i es plegà a les exigències militars de la monarquia hispànica.

(31) Veg. Lluís GUIA (1984:39).

(32) Com diu Lluís Guia, "por lo que respecta al orden público, fue incapaz de desarticular el bandolerismo" (1984:43); és més, col·laborà amb alguna de les bandes en negocis bruts.

(33) Veg. Lluís GUIA (1984:34). Pere Jacint Morlà (València, ? - 1656), beneficiat de la parròquia de Sant Martí de València i autor de diversos col·loquis i poemes en català, escriví una composició en vers sobre el duc d'Arcos: *Exortació a l'ànimo invicte y obligacions en què està la fidelitat de la Nació Valenciana a la benignitat y grandesa de l'il·lustríssim y excelentíssim senyor Don Rodrigo Ponce de León, duc d'Arcos, virrey y capità general en la present ciutat y regne*. Impresa a València per Silvestre Esparsa l'any 1644. Segons Ricard BLASCO (GERV X: 250), Morlà fou empresonat el 1642 en la torre dels Serrans per haver censurat en vers el duc d'Arcos, per tant, aquesta composició laudatòria de 1644, adreçada a aquest mateix personatge, devia obeir a un intent de reconciliació amb el virrei.

Al llarg de tot el text es manté rima assonant en -e (/é/), llevat del v. 113 en què hi ha una falsa rima: *cert* (/é /).

2.6. Notes lingüístiques

Farem a continuació algunes observacions lingüístiques bàsiques, sense estendre'ns massa per limitacions d'espai, que poden ser d'interès per a la història de la llengua.

1) Fonètica

1.1. Mostres gràfiques d'apitxament. Exs.: *choc* (v.64), *menchen* (v.81), *enchamai* (v.163).

1.2. *E* àtona en síl·laba inicial: > *a*: *antés* (=entés) (v.158). Aquesta és una tendència general del català occidental.

1.3. Confusió de *b/v*. Només hem trobat tres mots que mostren la indiferenciació entre aquests dos fonemes: *vandolers* (v.118), *vorraches* (v.205) i *be* (v.203), del verb *venir*. Els pretèrits imperfects d'indicatiu mantenen la -v- en tots els casos.

2) Morfosintaxi

2.1. Demonstratius. Hem comptat 4 demostratius no reforçats: *eixe* (v.17), *este* (vv.64, 78), *eyxos* (v.74) i dos en forma reforçada: *aquesta* (v.52), *aqueste* (v.146).

2.2. Pel que fa a l'article definit masculí, hem registrat 14 casos de les formes etimològiques *lo, los* (un 63'6%), i 8 de les formes reforçades *el, els* (un 36'3%), a més, totes aquestes apareixen a continuació d'un mot acabat en vocal. Quant a les formes *lo, los*, n'hem registrades dues després de vocal i la resta després de mot acabat en consonant o semivocal.

2.3. Possessius

2.3.1. Masculins

Són tots tòpics.

a) Anteposats al substantiu i, per tant, precedits d'article:

meu (v.153), *meus* (v.123), *seu* (v.56), *seus* (v.100).

b) Posposats al substantiu, i sense article:

En l'expressió "señor *meu*" (vv.59, 68).

2.3.2.

a) Tòpics:

mia (v.96).

b) Àtons

Apareixen en uns contextos molt específics, en els quals poden trobar-se també avui en dia: Davant el substantiu *casa*: *ma* (vv. 19,84,115), *sa* (v.174); davant noms de parentiu: *ma muller* (v.109), *ma filla* (v.120).

2.4. Combinacions de pronoms febles en 3ª persona. Només hem registrat una combinació d'aquesta mena, la qual segueix el model clàssic OD + OI: *dir-lo-y* (v. 121).

2.5. Preposició *ab / en*. Amb el significat de la preposició del català actual *amb*, hem trobat tres variants *en* (vv. 132, 162, 180) i una *ab* (v. 9).

2.6. Ús de la conjunció final *per a que* (v. 87).³⁴

2.7. Presència exclusiva de la conjunció castellana *pues* (vv. 120, 133, 171) i de l'adverbi castellà *después* (v. 202), en lloc dels seus equivalents catalans.

2.8. Respecte a l'ús del pronom adverbial *hi*, s'observen en el text algunes irregularitats ben normals en la llengua de l'època: *haurà* (v. 106), per "hi haurà"; *se fan* (vv. 130, 133), per "s'hi fan"; en el v. 202 també caldria afegir *hi* davant *tornaré*.

2.9. Resultat *-ea* (< -TIA): *perea* (v. 27).

2.10. Ús dels indefinits *res* (v. 166) i *ningú* (v. 171) amb sentit positiu en un context hipotètic i, concretament, interrogatiu: "lo jurat se oferix *res*? (v. 166), "pues y a *ningú* en tot lo lloc / que li fera este rahonament?" (v. 171).³⁵

2.11. Manteniment de la forma etimològica *so* en la 1ª persona del present d'indicatiu del verb *ésser*. No hi hem trobat cap cas de l'analògica *sóc*. Així, en els vv. 19, 53, 85, 142, 151, 195.

2.12. Imperfet de subjuntiu. Les formes verbals en aquest temps són en *-ra*: *foren* (v. 75), *tastaren* (v. 112) i *fóra* (v. 188). La forma *estudiara* del vers 173 representa un plusquamperfet de subjuntiu i es troba en relació amb el condicional, també en *-ra*, del vers 172: *fera*, que s'ha d'interpretar com a condicional compost ('hauria fet').³⁶

2.13. Dos casos de conservació del verb *ésser* com a auxiliar en els temps compostos intransitius: *so vengut* (v. 53) i *és estat* (v. 176).

3) Lèxic i expressions

3.1. Cal destacar les següents fórmules de jurament: *cap de sent Juan!* (v. 15), *capte!* (v. 54), *cap de lleu!* (v. 127) i *cap de què!* (v. 188). Es pot observar que els tres juraments que diu el jurat davant del virrei (vv. 54, 127 i 188) tenen un cert to eufèmic, segurament per respecte al virrei; en canvi, el que llança en presència dels criats no passa pel filtre suavitzador de l'eufemisme (v. 15).

3.2. El mot *fondellolets* (v. 206). Joan COROMINES³⁷ recull *fondellol* com a "mare del vi". Josep ESCRIG³⁸ com a "vino rancio de Alicante", definició recollida d'ací pel DCVB. Joaquim MARTÍ GADEA³⁹ el defineix com a "vino generoso, rancio, afejo o de postre".

3.3. Hi ha alguns castellanismes lèxics, però són poc nombrosos: *chacota* (v. 21), *Su Merced* (v. 69), *boveria* (v. 161).

(34) Veg. Emili CASANOVA (1989: 187-201).

(35) Sobre la negació i els mots negatius en català, vegeu Joan SOLÀ (1987: 87-118), Conxita LLIBÓ (1983: 295-330) i Ricard MORANT MARCO i Manuel PÉREZ SALDANYA (1987: 65-87).

(36) Veg. Emilio RIDRUEJO (1985: 439-448) i Paul RUSSELL-GEBBET (1976: 207-216).

(37) Veg. DECLC, IV: 98.

(38) Veg. ESCRIG i MARTÍNEZ (1887: 703).

(39) Veg. MARTÍ GADEA (1891: 957).

2.7. Transcripció

Transcrivim aquest text d'acord amb les normes d'*Els Nostres Clàssics*. Així, respectem la llengua original del manuscrit, fins i tot en les seues incongruències, com l'alternança *jurado-jurat*, *criado-criat* i *em per en* (v. 103), i només regularitzem, seguint la normativa vigent, les majúscules i minúscules, l'accentuació, la dièresi, els guionets i l'ús de punts i comes. Els parèntesis indiquen supressions evidents, i els claudàtors, reconstruccions.

"Raonament que féu lo jurat de Vinalesa al duch de Arcos, sent virrey de València. Any 1643".

Introdu[c]ense los cavalleros criados del duque, hablando, en un salón del palacio.

1. Cien reales a primera,
Don Enrique, perdí ayer.
Quien te los ganó, Don Claudio,
siempre al fin ha de perder.
5. Mas, con todo, si el guardia no estuviera...
Jurado Déu me'ls guarde, cavallers.
Ya sé que no és cortesia
la pregunta que els vull fer,
però ab la necessitat
10. la fluxió; la fin és forta lley.
Fassen-me mercé de dir-me
si està en casa lo virrey.
- Criado ¿Qué modo de preguntar es esse?,
sabéis por quién habéis preguntado?
- Jurado 15. Cap de Sent Juan!, podrá ser que yo el conega
millor que ells, com Déu és Déu.
Y no em reben d'eixe modo,
senors galans, cavallers,
que so amo de ma casa
20. y jurat de més a més.
Y si pensen que és chacota
y que el virrey no em coneyx,
diguem-li al punt que està assí,
esperant a Sa Mercé,

20. el jurat de Vinalesa,
Y, si acàs no o volen fer,
per perea o altra cosa,
que per ayxò no refiïrem,
sinse dir-los més paraula,
30. a buscar-lo me entraré.
- Criado   Este es loco, vive Dios!
                      Venid, pues, y le ablaréys.
- Jurat   Per Déu, que ya me enfadava,
                      ells lo vós y yo els vostés.
- Criado   35. ¿Oyes la voz del virrey dentro?
                      Cinqüenta y quatro de mano.
                      Mas oid quien puede ser
                      las voces de l'antesala.
- Virrey   Ola muchachos, ¿quién es?
- Criado   40. Mi señor, aquí está hun hombre
                      que a Usía, aunque esté acostado,
                      quiere ablar.
- Virrey   ¿Y no te ha dicho quién es?
- Criado   Jurado de Vinalesa.
- Virrey   45. Dirásle que entre, pues.
- Criado   Entrad, buen hombre, acá dentro.
                      Ya está aquí.
- Jurat   Senyor virrey, Vosa Merced com està?
- Virrey   Jurado, ya me podéys ver.
- Jurat   50. De unes carreres, señor,
                      tinc cansat lo meu grisè,
                      y per a aquesta ocasió
                      de allà so vengut a péu.
                      Capte!, de més ara em recorde
55. que mon compare trauer
                      em deyxava el seu castany;⁴⁰
                      mes, pues ya estic así, no fa res.
                      Cansat estich algun poch
                      y ayxí, señor meu, em sentaré,

(40) *Griset, castany*. Es refereix al cavall mitjançant el color del seu pelatge.

60. sense dir-li més paraula
que per escusar cumplimens.
- Virrey   Buen jurado, buena humor gastáys, jurado.
Sentahos y decid qué queréys.
- Jurado   Quin choc és este treynta-y-hu?
65. qui guaña de tots vostés?
- Virrey   Yo gano veynte doblones.
- Jurat   Yo me'n folgue, per ma fe!
Señor meu, anem al cas.
Ha de saber Su Merced
70. que els soldats de la guerra,
sens reparar lo mal temps,
han deyxat en nostres cases
dos cavalls que governem.
A eyxos palla y herba no els falta,
75. encara que foren més,
però volen que sevada els donem;
en lo lloc no n'i ha un gra,
ni se'n cull en este mes,
mes yo, per accontentar-los,
80. en compraré de mon diner mich cafís;
mes menchen tant que ya, señor,
no en tinc chens; comprar-ne yo
cada dia no puc, perquè he
menester lo que tinc per a ma casa,
85. que so pobre y tinc fillets.
Y, ayxí, a vosté me'n vinch
per a que em done un remey,
que si no, tots los soldats,
com cap del lloc, llansaré.
- Virrey   90. Pues, jurado, no hos dé pena
que yo de todo cuidaré:
de soldados y cevada.
Y aora, para que más compréys,
tomad esse doblón.
- Jurat   95. Tingas, no ho tinch de menester,
que des de la mia porta,
sense eyxir al corral.

- mire quatre cafisades
de terra, que el mateyx rey
100. millors en los seus estats,
a fe de Déu, no les té.
Però vingà-les a veure,
que, per cert, me em folgaré.
Y, encara que de sa casa
105. porte el acompanyament,
no importa, que bé aurà
per a tots que remugar.
Y pot vindre confiat,
perquè cert que ma muller
110. sap fer uns rollets en oli
que, si les dens de vosté
els tastaren una bolta,
tinc yo, señor, per molt cert
que per menchar-ne vindria
115. a ma casa cada mes.
Hallà, señor, l'estimen
com si l(a) agueren parit,
perquè ens llança els vandolers,
y és molt poch encariment;
120. pues ma filla Ysabeleta,
no se com dir-lo-y, que té més ganes
de parlar-li,
que de aygua els meus guarets.

Virrey Por Dios!, que el hombre es simple.
Decid, jurado, ¿tenéis
buena yglesia en vuestro pueblo?

Jurat Que ayxó em diga, cap de lleu!,
que és de fàbrica millor
que no assí Sent Berthomeu.

130. Cada any, quant se fan les festes,
de veure els valls estaria
en un pam de boca huberta;
pues de nit se fan grans focs
y corren gallardament.
135. Però garbera de cànem,
que sapiam, no deyxarem,
per a enlluminar lo hall,

- de portar-ne cascú un feyx.
- Virrey
140. ¿Queréis decir hun privilegio para que podáis traher armas por vuestro lugar?
- Jurat
145. Ho sap que so haciner de l'Espital, y que puch dur-les sempre que em pareyx. Però aguarde, ¿sap de lletra?, que, si sap, aqueste paper li donarà la resposta.
- Virrey
Buen privilegio tenéis.
- Jurat
150. Pues per ayxò mateyx dich que és agravi manifest dir-me ayxò, sent yo qui so, però vosté no em coneix.
Un fill tinch en lo meu poble que me ha exit un poc través,
151. si per a ell me'l vol donar, done-me'l, que yo el rebré; mes per a mi, quant lo lloch me respecta per antés
160. y fan allò que yo els mane y sinse mi no fan res, faran molt gran boveria portar en mi tals papers, perquè enchamai la justícia me escorcolla o regoneyx;
165. ans bé, quant em troba, em diu: "lo jurat se oferix res?"
- Virrey
170. En fin, que en vuestro lugar tan grande amistad tenéis y de la capacidad tenéis, y más sabéis.
- Jurat
175. Pues y a ningú en tot lo lloc que li fera este rahunament?, con que yo, si l'estudiara en sa casa tot un mes... Yo l(e)' he fet sense estudiar,

-
- y és estat tot de repent.
Però, al fi, se me fa tart;
despachem y me n'aniré
a sopar, perquè ya és hora,
180. en llisènsia de vosté.
- Virrey   Pues idos con Dios, jurado.
Yo procuraré tener
cuidado de los cavallos.
Y para que no gastéys
185. dineros en la cevada,
yo mismo la compraré.
- Jurat   Ay grandeza com aquesta!
Cap de què! Si fóra rey,
en ma casa li donaria
190. lo ofici de conseller.
- Virrey   Ola!, aced que seys soldados
que sean hombres de bien
acompañen al jurado.
- Jurat   No señor, no és menester,
195. que yo so home abonat
y en dos sals me encayxaré.
- Virrey   Pues, jurado, Dios os guarde.
Mirad que me visiteix,
que me agrada vuestro humor.
- Jurat   200. Sí, però torne'm vosté
la visita a Vinalesa,
que después yo tornaré.
Y, si be, per son regal,
entre amichs, replegaré
205. dos vorraches de bon vi
que y a allà bons fondellolets.
Y a més veure, que es fa tart.
Déu guarde a Voses Mercés.

Joaquim Martí Mestre
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALMARCHE VÁZQUEZ, F. (1919): *Historiografía valenciana*, La Voz Valenciana, València.
- BADIA I MARGARIT, A. M. (1981): *Gramàtica històrica catalana*, Eliseu Climent, València.
- BLASCO, R. (1983): *La premsa del País Valencià (1790-1983)*, Institució Alfons el Magnànim, València.
- (1984): *La insolent sàtira antiga*, Excel·lentíssim Ajuntament de Xàtiva, Xàtiva.
- (1984 a): "Un 'col·loqui' noticier del sis-cents", dins *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, I, Universitat de València, València, pàgs. 41-46.
- CASANOVA, E. (1985): "El valenciano dentro del diasistema lingüístico catalán", dins *Revista de Filología Románica*, III, Madrid, pàgs. 25-34.
- (1989): "Les conjuncions finals en català. El cas de *per a que*", dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colon*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, pàgs. 187-201.
- Col·loquis i Raonaments* (1983), L'Estel, València.
- COLOMINA, J. (1987): "Notes sobre la llengua de la 'Decadència'", dins *Estudis de literatura catalana al País Valencià*, Ajuntament de Benidorm / Universitat d'Alacant, Alacant, pàgs. 37-53.
- DCVB = ALCOVER, A. M. / MOLL, F. DE B. (1930-1962): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, 10 vols.
- DECLC = COROMINES, J. (1980-1988): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial, Barcelona, 9 vols. (en curs de publicació).
- DGLC = FABRA, P. (1984): *Diccionari general de la llengua catalana*, Edhasa, Barcelona.
- ESCRIG Y MARTÍNEZ, J. (1887): *Diccionario valenciano-castellano*, Librería Pascual Aguilar, València.
- FERRANDO, A. (1980): *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, Universitat de València, Institut de Ciències de l'Educació, Institut de Filologia Valenciana, València.
- (1989): "La llengua del Misteri d'Elx" dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colon*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, pàgs. 75-89.
- FUSTER, J. (1985): *La Decadència al País Valencià*, Curial, Barcelona.
- GAYANO LLUCH, R. (1949): "El 'col·loqui' i los coloquieros" dins *Almanaque de Las Provincias*, València, pàgs. 4-12.
- GEC - *Gran Enciclopèdia Catalana* (1969-1983), Enciclopèdia Catalana, S.A. Barcelona, 16 vols.

- GERV = *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* (1973), Graphic 3, S.A., València, 12 vols.
- GUIA, LL. (1984): *Cortes del Reinado de Felipe IV*, II, Universitat de València, València.
- GUTIÉRREZ DEL CAÑO, M. (1913): *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*, Valencia.
- LLEÓ, C. (1983): "Mots suposadament negatius: necessitat d'un tractament semàntico-pragmàtic", dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, 3, Curial, Barcelona, pàgs. 295-330.
- LLOMBART, C. (1983): *Los fills de la Morta-viva*, València.
- MARTÍ GADEA, J. (1981): *Diccionario general valenciano-castellano*, València.
- MARTÍ MESTRE, J. (1991): *Les Ordinacions de la costa marítima del regne de València (1673). Estudi lingüístic i edició*, Institut de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- MATEU IBARS, J. (1963): *Los virreyes de Valencia. Fuentes para su estudio*, Ayuntamiento de Valencia, València.
- MOLL, F. DE B. (1952): *Gramática histórica catalana*, Gredos, Madrid.
- MORANT MARCO, R.- PÉREZ SALDANYA, M. (1987): "Sobre la negació en català", *Caplletra*, 2, Gregal, València.
- OLEZA, J. i altres (1984): *Teatros y prácticas escénicas. I: El quinientos valenciano*, Institució Alfons el Magnànim, València.
- (1986): *Teatro y prácticas escénicas. II: La Comedia*, Tamesis Books / Institució Alfons El Magnànim, London.
- PAR, A. (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*, Halle, Saale.
- RIBELLES COMÍN, J. (1943): *Bibliografía de la lengua valenciana*, III, Madrid.
- RIDRUEJO, E. (1985): "La forma verbal en -ra en valenciano", dins *Actes du XVIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, Aix en Provence, II, pàgs. 439-448.
- RIQUER, M./COMAS, A./MOLAS, J. (1985): *Història de la literatura catalana*, IV i VI, Ariel, Barcelona.
- RODRÍGUEZ, J. (1747): *Biblioteca valentina*, València.
- ROMEU I FIGUERAS, J. (1951): "Literatura valenciana en 'El Cortesano', de Luis Milan", dins *Revista Valenciana de Filologia*, 4, València, pàgs. 313-339.
- (1957): *Teatre hagiogràfic*, I, Barcino, Barcelona.
- (1962): *Teatre profà*, I, Barcino, Barcelona.
- RUBIÓ I BALAGUER, J. (1949): "Sobre el primer teatre valencià", dins *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*", Castelló, pàgs. 367-377.
- (1964): *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*, Ed. 62, Barcelona.

- RUSSELL-GEHRET, P. (1976): "L'estructura de les oracions condicionals de realització impossible en el català medieval", dins *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, The Dolphin Book, Oxford, pàgs. 207-216.
- SANCHIS GUARNER, M. (1963): *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*, Institució Alfons el Magnànim, València.
- (1972): *La ciutat de València*, Publicacions del Cercle de Belles Arts, València.
- (1980): *Els inicis del teatre valencià modern, 1845-1874*, Universitat de València, Facultat de Filologia, València.
- SIRERA, J. LL. (1981): *Passat, present i futur del teatre valencià*, Institució Alfons el Magnànim, València.
- (1983): *El teatro en el s. XVII: ciclo de Lope de Vega*, Playor, Madrid.
- SOLÀ, J. (1985): *Estudis de sintaxi catalana*, Ed. 62, Barcelona, 2 volums.
- SOLER I GODES, E. (1960): *Els primers periòdics valencians*, València.
- VENY, J. (1986): *Els parlars catalans*, Moll, Palma de Mallorca.
- XIMENO, V. (1749): *Escritores del Reyno de Valencia*, II, Joseph Estevan Dolz, València.

